

Dvorszky Hedvig

A Debreceni Református Kollégium

■ A Kollégium napjainkig változatlanul Debrecen városának, sőt Magyarországnak is egyik olyan kiemelkedő intézménye, amelynek meghatározó történelmi szerepe volt a sokoldalúan értelmezett műveltség hazai alakításában.

2012 tavaszától nyitotta meg kapuit, többéves rekonstrukció után újra a Kollégium múzeuma egyéb, átalakított, korszerűsített létesítményével együtt. A felújítás egyaránt érintette a múzeumi kiszolgáló-, valamint a kiállítótereket, mivel azok – a megnövekedett közönségérdeklődésre és a bővülő diáklétszámra tekintettel – tágasabbak és technikailag is korszerűbbek lettek. Megújult a vendégeket tájékozódásukban segítő audioguide-rendszer, és kiépítették a ma már elengedhetetlen interaktív elemek rendszereit is. A kiállítóterek bővülésével természetesen együtt járt a tartalmi bővítés lehetősége is. Új témákkal, sőt látványelemekkel is vonzzák a közönséget, ezzel is törekedvén az egyre közvetlenebb kapcsolatra.

Debrecen ma is az ország második legnagyobb lélekszámú városa, az eredetileg is széles elterjedésű település nagyságáról nem is beszélve. A mai város képes volt megújulni a hagyományosan kialakult paraszti és polgári összetevők és a legmodernebb technikai megoldások egyensúlyában. Különösen a közelmúlt évtizedben változott meg – számos modernizáción átvesse – azért, hogy a kelet-közép-európai gazdasági igényekhez kapcsolódó infrastrukturális beruházásain keresztül hűségese maradjon a saját hagyományaihoz is a befogadott új tartalmak mellett. Nem könnyű feladat ez ebben az egyensúlyozó helyzetben, egyetlen városvezető és felelős beosztású tisztségviselő számára sem. A mai eredmények láttán elmondható, hogy e feladatot itt sikerült – ha nem is viták nélkül – jól megoldani. A korábbi belső városképi elrendezések során megkezdődött térkinyitások egyik eredménye lett a kortárs művészeti értékeket bemutató MODEM épülete a klasszicizáló Déri Múzeum közelében. Ezt követte a várost átszelő villamosjárat korszerűsítése, majd bővítése.

Az új járat a legújabb stílusú járműveivel bekapcsolta a szélesen elterülő külső városrészeket is. Utóbbiakban korszerű autóutakon is megközelíthető, szinte minden bevásárlói igényt kielégítő modern üzletközpontok találhatóak. A Debreceni Csokonai Színház vagy a Bábszínház, valamint a szabadtéri előadások környezeti lehetőségeinek jelentős léptékű megújulása már olyan minőségi változásokat idézett elő, amelyek a város hatalmas nemzetközi diákseregeinek is kellő csábítással szolgálnak. A híres Nagyerdőben felépült többfunkciós stadion, az azt körülvevő gondozott park látványosan közönség- és gyermekbarát szobrai, a csónakázó és az általa kialakult pihenőhelyek, több uszoda, emberléptékű hotelek mind egyfajta nyugalmas életlehetőséget kínálnak a testileg és lelkileg is kikapcsolódást igénylő embereknek. A legújabb kori gazdasági válságok ellenére ez az ország keleti határaihoz legközelebbi, sokoldalúan felkészült nagyváros ma is jelentős szerepet tölthet be, ha a politikai változások lehetővé teszik. Történelmi hagyományainak tudatos megőrzése és megismerése – amit a jelenlegi magyar kormány kultúrpolitikai és társadalomtudományi intézményein keresztül is elismerően támogat – ezért is fontos. A Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság 2013-ban a Debreceni Református Nagytemplomot és a Református Kollégiumot az ország 11. nemzeti emlékhelyének nyilvánította, majd ennek dokumentálására a két intézmény közötti emlékparkban oszlopot is állított.

Írásunkban a Kollégium egyik egységét kívánjuk röviden bemutatni. De ha gyűjteményi anyagainak jelentőségét szeretnénk jobban megérteni, szükséges a kialakulás körülményeinek áttekintése.

Az 1538-ban megalapított Kollégium mai neve úgy is, mint a *tiszántúli reformátusság* és Debrecen múltjának emlékeit őrző intézmény hivatalos neve: *Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Gyűjtemények*. Elnevezéséből is világosan kitűnik, hogy ez az intézmény

a Nagytemplommal együtt évszázadokon keresztül nem véletlenül számított a város jelképének.

Az eredetileg ferences zárdaiskola (a majdani városi iskola) a lutheri reformáció elveit követő Bálint pap Páparól történt idehívásával (1538) került tehát reformatori befolyás alá, amelyet aztán a svájci reformáció szellemében 1549-től formáltak át. Amikor Petrovics Péter hadvezér érdeméből ezekben az években Erdély ismét független fejedelmi székhelyé válhatott 1557-ben, a tordai országgyűlésen kimondták és állami törvénnyel biztosították a vallások szabadságát, amit aztán 1568-ban megerősítettek és az egész országra kiterjesztettek. Így született meg Európában elsőként itt a vallásszabadság, s Debrecen sorsa ezáltal évszázadokon keresztül a szabadabbá lett Erdélyhez kötődött. Formálódására azonban éppen ezért mindig döntő hatást gyakorolt geopolitikai helyzete mind gazdasági, mind kulturális téren. A felvilágosodás koráig terjedő két évszázadban alapozták meg a város által fenntartott iskolaépítést magánszemélyek adakozásából, a diákok élelmeztetésére fordított temetési költségek adójából stb. A kálvini reformáció szellemében végzett folyamatos épület-újraépítésekől kezdve (a Kollégium 1564-ben leégett) a szellemi tartalmak jelentős fejlesztéséig. Olyan jeles személyiségek nevét és emlékét őrzik itt, mint pl. Kálmáncsehi Sánta Márton lelkészét, akit a hadvezér Petrovics Péter támogatott céljai megvalósításában, vagy azét a Méliusz Juhász Péterét (ma a Városi Könyvtár viseli nevét), akinek szervező munkája révén épült ki a latin műveltségű alapiskolai rendszer és a kollégiumi könyvtár. Tanítottak ekkor itt egyháztörténelmet, héber nyelvet, készült latin–magyar szótár, és már ekkor is megjelent énekeskönyv. Az osztrák uralkodókkal folytatott küzdelmek sorát egy időre lezáró bécsi béke (1606) után – s a befolyásos erdélyi fejedelmeknek köszönhetően – komoly lendületet kapott a debreceni Kollégium fejlesztése. Bocskai István, Báthory Gábor, I. Rákóczi György, I. Apafi Mihály változatos módon támogatták az oktatást, a tanárok fizetségeit, a diákok ellátását, az épületek javításait stb. Példájukat követték olyan további meghatározó jelentőségű erdélyi személyiségek, mint Kemény János fejedelem özvegye, Lónyai Anna vagy gróf Rhédey Ferenc nagybirtokos és Zólyomi Miklós főispán, akik birtokaiknak adókból vagy sóbányászatból stb. származó bevételeik egy részét ide irányították. A bécsi békekötés utáni időszakot azonban az osztrák uralkodóház a protestantizmus megtörésére is erőteljesen felhasználta. I. Lipót király uralkodása alatt, majd ezt követően zárták be a

pápai, majd a sárospataki református kollégiumokat, a debrecenieknek a lelkészlakait rombolták le, elvették az Apafi-féle sóadományt, könyvtárának több mint 300 kötetét felégették a háborúskodásokban. A Rákóczi-szabadságharcot lezáró 1711-es szatmári békekötés után a nemzeti mozgalmak elnyomása kitűzött céllá vált. Újjászervezték a város római katolikus közösségét, közigazgatásilag leválasztották a református egyházat a várostól, megtiltottak mindenféle iskolai gyűjtési akciót stb. E korszak jellemzőeként kell megemlítenünk az 1777-ben kiadott *Ratio Educationist*, az új iskolai törvényt, amellyel – egyebek mellett – a református elemi iskolát is állami irányítás alá kívánták vonni.

Mindezenközben mit tettek a város és a Kollégium reformáció iránt elkötelezett polgárai és tanárai? Maróthi György professzor 1739-ben megalapította a máig sikerrel működő, nemzetközi hírű Kántust, az egyetem énekkarát. A Tiszántúli Református Egyházkerület saját tanterveket dolgozott ki, és ezeknek megfelelő tankönyveket adott ki. Bécs és Debrecen küzdelme – ahogy a történetírók fogalmazznak – a felvilágosodás korára jellemző időszakviharostörténelmi eseményeinek közepette, II. József császár halálával ért véget, és ezután a Debreceni Kollégium visszanyerte belső önállóságát. Megalakultak az önművelő diáktársaságok, köreikben – egyebek mellett – divattá vált a költészeti versengés. További bölcs erőbefektetéssel jöttek létre az újraépítés szellemi és gyakorlati eredményei. Ezek közül talán a legfontosabb, hogy a debreceni református egyházközség főbírói indítványozással felvette a kapcsolatot a külföldi testvérintézményekkel, és méltósággal, de hiteles indokokkal támogatásért fordult a svájci, a holland és az angol református testületekhez. Ennek következtében épültek ki a canterburryi, oxfordi, cambridge-i, majd

svájci és holland egyetemisteverkapcsolatok, diákcserék, létrejött a híres rézmetszőműhely, és újraindult több nemes műveltségpártoló magyar földbirtokos ismételt adományozása, terményküldeménye, ösztöndíj-támogatása is. A város, az ország és a református Kollégium együttműködött a művelt magyar emberek kinevelésében. Mindez azonban nem jelentett befelé fordulást, sőt. A francia forradalom szellemi hatására beszívárgott világias szellemiség számos változást indított el a korábbi és újabb professzorok között. Kialakították a négy latin nyelvtani osztály mellett a közművelődési, majd pedig a közismereti osztályokat, később pedig létrejött a természettudományi tanszék is; különálló tanszékké lett a neveléstudomány (pedagógia) stb. A Kollégium által kidolgozott, már 1804-ben megfogalmazott tantervek pedig jelentős mértékben eltértek az 1807-ben kiadott újabb Ratio Educationistól: már az elemi iskolai szinten bevezették a magyar nyelvű oktatást, amelyet aztán néhány évtized múltán mindhárom (elemi, gimnáziumi, akadémiai) oktatási szintre kiterjesztettek. A fő célként kitűzött magyar anyanyelviségért tett intézkedések, a változatos szakmai és önkéntes fórumok teremtették meg a folyamatos átalakulás szellemi alapjait, és ezen az alapon nőtte ki magát az új műveltségű generáció. Új tankönyveket adtak ki, volt a diákköltészetnek saját irodalmi lapja; évkönyvekbe foglalták a jeles eredményeket; a természettudományok ugyancsak magyar nyelvű oktatása mellett a rajzolás mesterségbeli tudásának fejlesztésére is külön tankönyvet írtak. Ha csak emlékeztetünk arra, hogy ebben az időszakban Kőlcsey

Ferenc, majd Arany János is itt volt diák, érzékelhetjük, milyen jelentős szerepet töltött be ez a szellemi műhely a magyar reformkorban. A város tekintélyét csak öregbítette, hogy az 1848/49-es szabadságharc nemzeti kormányának is a debreceni Kollégium illetve más intézmények adtak helyt.

A magyar történelem további alakulása során a Kollégium és a város sem kerülte el az erőviszonyokat alaposan átrendező hatalmas változásokat. Talán a legnagyobb traumát az 1914-es nagy háborút követő, az ország kétharmadát más országokhoz csatoló 1920-as politikai szerződés okozta, mivel ezáltal a korábban az organikus fejlődési centrumban fekvő Debrecen az ország egyébként is legyengített maradékának a keleti peremére szorult. Pedig többször próbált „feltápáskodni”: például 1938-ban, amikor fennállásának 400. évfordulóját kívánták megünnepelni, de csak félig sikerült –; ilyenek voltak az oktatás szerkezetét és főként szellemiségét érintő változások, különösen a második világháborút követő szocialista berendezkedés államosításai. E történelmi fordulatok a város meghatározó jelentőségét megroppantották. Évtizedeknek kellett eltelni ahhoz, hogy a hazai történészek részletes, alapos munkáikkal feldolgozzák a távoli múltba vezető eseményeket. E részletező kötetek fontosak, mivel éppen ezek az összefüggések helyezik jól érthető történelmi kontextusba a műveltség ezen bázisának érdemi megismerését. Az ezzel kapcsolatos szakirodalom szerencsére bőséges és gyarapodó, s újra fontos szerepet kapott benne a kollégiumi hagyomány szellemisége és értékmegőrző képessége.

Ez, a paraszti eredetű, majd latin nyelvi tanultsága révén európaivá formálódó műveltség és társadalmi berendezkedés, illetve az ezen a talajon kialakuló kulturális anyag karakteres részét képezi annak a nemzeti magatartásnak, amelyről elmondható, hogy alapvető szükségleteként fogalmazta meg nyelvi és kézműves szinten egyaránt, egyértelműen, pontosan *a nehéz munkával megtermelt anyagi létalapokon túlmutató szellemi tartalmakat*. Ugyanakkor a többnemzetiségű hagyományokból formálódó kézműves iparomesterségek mindennapi és különleges alkalmakra készült alkotásai mellett az elődök észrevehető *megbecsüléssel őrizték meg* a korabeli európai vándorlásaik – például a peregrinációk – során tanultakat vagy a külföldről származó eredeti tárgyakat. Nyilvánvaló, hogy a korábban hétköznapi szolgálatú tárgyak *múzeumba kerülésének útja* – ugyanúgy, mint a világ más tájain – e vidék sajátos történelmi

helyzetét is felvázolja. Tehát *ebben az összefüggésben* – s mintegy magyarországi mozaikként – képezi részét az európai kultúrának. A magas színvonalú oktatás és a pedagógiai módszerek pedig már keletkezésük korában is természetes arányaikkal kapcsolódtak be Európa más nemzeteinek ismeretanyagába, a tudományos műveltség mai eredményeinek nemzetközi elismertségét pedig az internet korában egyre jobban hozzáférhető adatbázisok igazolják.

A *Kollégiumi Gyűjtemény* legrégebbi egysége a *Nagykönyvtár*, amely kezdettől fogva a hétköznapi nevelést és a tanítást szolgálta; állománya fokozatosan bővült az egykori erdélyi földesuraknak adományából, a város polgárainak hagyatékaiból, majd később a célratörő vásárlásokból. Hasonlóképpen gyarapodott a rendkívül gazdag *Levéltár* anyaga is, amelyet értékes anyagokkal gyarapítottak a kezdetektől jelentős nemzetközi kapcsolatokkal rendelkező oktatási intézmény tanulóinak, majd tanárainak külföldről hazahozott becses kincsei is. A Gyűjtemény harmadik egységét a *múzeumi anyag* jelenti, amely azonban az idők folyamán egyre több részre szakosodott. Így ma már külön egységben élvezhetjük az *iskolatörténeti*, a *természettudományi*, illetve az *egyházművészeti* különlegességeket.

Joggal merült föl már korábban is, hogy miért éppen Debrecen vált a magyar reformátusság központjává? Egyik oka földrajzi helyzetéből következik. Erdély és az egykori Felvidék hajdani észak–déli útvonalán fekszik, amely a Tisza szabályozása előtt megkerülhetetlen volt. Kiterjedt, hatalmas legelőin jelentős állattenyésztést folytattak a gazdák. Az állatok értékesítése feldolgozva, illetve – a veszélyek ellenére – lábon elhajtva messzi országokba, komoly bevételeket hozott. Virágzott az ezekhez tartozó kézművesipar, így a kovácsok, rézművesek, keramikusok,

ötvösök egyre gazdagabb és igényesebb termékeket tudtak a megrendelő egyháznak, illetve a birtokosoknak, később a polgároknak elkészíteni. A bőrművesség és a finom kézimunka mellett az iskolarendszer kiépülése, a teljes oktatási rendszeren alapuló könyvészet újabb dimenziókat nyitott a kézművesek számára. Amíg a paraszti életforma a hétköznapi funkciójú szűrt, mint a természeti viszontagságoktól óvó nagykabátot igényelte, a díszítő kedvű szabómesterek, majd hímző asszonyok ezekből is művészi kivitelezésű darabokat alkottak. Az északi német városoktól a törökországiakig terjedő kereskedelmi útvonalat járók a minták és szokások sokféleségét hozták. Ugyanakkor a városban és környékén bekövetkező pusztítások mind nyomott hagytak a fejlődési lehetőségeken – akár a török megszállás, akár a tűzvész vagy a három részre szakadt országok közötti politikai egyensúlyozás okozta őket. Történetesek szerint Debrecenben a vészek után nem igyekeztek kiemelkedő, látványos épületeket emelni, hogy ne tűnjenek föl az egyre mohóbb adószedőknek. Caraffa tábornok embert kínzó és megnyomorító adóbehajtásai megtették a magukét, hosszú évekig csak alacsony és nádfödeles házakban éltek a gazdag tőzsérek, azaz marhakereskedők, de akár a jómódú polgárok is. Különös módon mégis megőriztek sokféle elrejtett értéket, amelyek végül a múzeumi megőrzés sorsára jutottak.

Debrecen mindig is önérzetes város volt. Ma is az. A Kollégiumban nevelkedett *jeles diákok* névsorát 2013-ban egy emléktáblán örökítette meg Szilágyi Imre; kezdeményezését talán mások is folytatják. Az utóbbi években egyre-másra megjelenő masszív terjedelmű és tartalmú könyvek tudós szerzői regényes izgalommal, érdekesen beszélnek el az eseményeket a diákká válástól az iskola belső életének, szokásainak és tananyagának

történeteinek a hit és a tudás szolgálatában álló tanárokig, a legátusok hatalmas területekre kiterjedő munkáinak keresztül a német, az angol, a francia, majd a svájci nagy református egyetemekkel kiépült kapcsolatokig. Vaskos terjedelmük ellenére letehetetlen olvasmánnyá válnak. Ezen iskolatörténeti kiadványok közül – egyébként egész sorozatot szenteltek a témának – az egyik legutóbbi, kiemelkedő jelentőségű a 2013-ban megjelent kötet, amelyet *A Debreceni Református Kollégium Gimnáziuma, 1850–2012* címmel az alapítás 475. évfordulójára jelentetett meg a Tiszántúli Református Egyházkerület. Az évforduló önmagában is jeles eseményét természetesen ahhoz méltóan ünnepelték meg, és ez alkalommal adták át a küllemében és szellemében is megújult *Gyűjteményi központot*. Ifj. Fekete Károly, a Hittudományi Főiskola rektora Barcza Károly fotóművésszel éppen ennek az ünnepnek tiszteletére jelentette meg *Órállók és örökhangyók* címmel a Kollégium műalkotásairól készült új könyvét. (Ifj. Fekete Károly 2015 óta a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke.)

Az iskolatörténeti sorozat második, 760 oldalas kötetének valamennyi szerzője akkori pozíciójában ma is aktív személy – élén Bölcskei Gusztávval, az egyházkerület püspökével. Ő, úgy is mint a „Refi” egykori diákja és vallástanára, a bevezetőben írja: „A Debreceni Kollégium fennállásának 475. évfordulója tiszteletére megjelenő kiadványsorozatunk második darabja a sokak számára leginkább Nyilas Misi iskolájaként ismert intézmény 1850-től napjainkig terjedő történetét

tárja elélnk....”. A sorozatszerkesztő az a Győri L. János, aki már 2006-ban önálló kiadványként jelentette meg a Kollégium történetét: *Egész Magyarországnak és Erdélyiségnek... világító lámpása* címmel, méltó emléket állítva ezzel Huszár Gálnak, a híres debreceni nyomda megalapítójának is, akiről egyébként 1931-ben Medgyessy Ferenc mintázott szobrot. A 2006-os esztendő másik ilyen jeles kiadványa volt a Gáborjáni Szabó Botond – azóta a Gyűjtemény igazgatója – tollából és a város jeles fotóművészeinek, Hapák Józsefnek művészi igényű fotóiból összeállított képes album. Utóbbinak beszédes a címe: *A Debreceni Református Kollégium kincsei. Egy „keresztény reszpublika” szellemi és tárgyi öröksége*. Máiig ennek az albumnak alapján lehet a leghívebben bemutatni az itt őrzött értékeket. De térjünk még vissza a 2013-as iskolatörténeti kötetre, jelezvén, hogy szerzői között találunk magyar–angol szakos tanárt (Csatári Annamária), levéltári kutatót (Kovács Teofil), református lelkészeket, (Kurgyis András, Virágh György), biológia–földrajz szakos tanárt (Uherkovich Zoltán, Veressné Létai Ágnes) és jeles író, egyetemi tanárt (Baráth Béla).

Ravaszh László duna-melléki református püspök, hittudós a következőket fogalmazta meg egy 1941-ben tartott beszédében a hadmérnök Péchy Mihály építész 1803-tól kezdett munkálatairól a Kollégiumban: „A debreceni kollégium nemcsak a legrégebb és a legnagyobb a magyar református kollégiumok között, hanem a típus is a legjellegzetesebben mutatja. Ezenkívül a debreceni kollégiumnak a történelmi folytonossága sohasem szakadt meg... A történelmi erőket igazgató Isten rendelte úgy, hogy ez a kollégium az első legyen az összes evangéliumi iskolák között..., éppen úgy, amint első Pannonhalma a szerzetesi és általában a katolikus iskolák között.” Ezt a gondolatot csak erősíti, hogy jeles írók és tudósok adtak különféle jelzős neveket az intézménynek. A „kálvinista Róma” például Kazinczy Ferentől származik, a „magyar Genf” Édouard Sayous-tól, „a magyar szabadság órvárosa” Kossuth Lajostól, a „maradandóság városa” Ady Endrétől, az „ígéret városa” Szabó Lőrinc-től. Ezek a meghatározások nem a költői véletleneken alapultak. A latin nyelvű tanítás nyomán egyetemi szintű ismeretekkel kerültek messzi vidékekre mindazok a végzett diákok, akik megkapták a „taníthatóságra kibocsátó vizsga” papírját. A Kollégium fiókiskoláinak hálózata révén hirdette a magyar és nemzetközi ismereteket akár a legkisebb faluban is. Nem véletlen a Kollégium *jelképeként* is gyakran megjelenített pelikánmadár, amely szükség esetén a saját véréből táplálja gyermekeit.

Tulajdonképpen a már említett – 1849-ben, az abszolutizmus idején bevezetett – egyház- és iskolapolitika (Entwurf) szüntette meg ezeket a patriarchális, szegényeket is támogató, akisdiákok oktatásától kezdődő, a középiskolákra épülő akadémiai tagozatokat. Innentől kezdve – azokat elkülönítve – bevezették a nyolcosztályos gimnáziumot, majd különálló akadémákat fejlesztettek ki (jogi, bölcsész, teológiai), amelyeket aztán az 1912-es egyetemmé alakulás érdekében ehhez az intézményhez csatoltak. A Debreceni Egyetemre kinevezett 28 tanár közül 17 a korábbi Kollégium valamelyik akadémiai tagozatán volt tanár. A legújabb kori történelemből idézve: az 1948-as államosítás megszüntette a református iskolarendszert, amelyből csak évtizedek múltán, 1992-től kezdett helyreállni a mai idők igényeihez közelítő intézményrendszer – az óvodától az általános iskolán át a hatosztályos Dóczy Gimnáziumig. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem már egy 2011-es rendelet nyomán foglalja magába a teológiai és nem hitéleti tanulmányi karokat.

A Kollégium fennállásnak 400. évfordulójára, 1938-ra az épületet felújították, ekkor került a földszinti árkád falaira az a 22 dombormű, amelyek az itt tanult vagy tanító – időközben kiemelkedő – személyiségekről emlékeznek meg – ezzel is felidézve azokat az életműveket, amelyek a hitvallás értékét bizonyítják. Csokonai Vitéz Mihály portréja mellett megtalálható az épületben Zwingli és Kálvin arcképe is. Ezek Nagy Sándor János alkotásai, 1931-ből. Móricz Zsigmondnak Medgyessy Ferenc állított emléket, Fazekas Mihálynak Csúcs Ferenc szobrász, Kölcsey Ferenc portréját Lakatos Aranka mintázta meg, 1990-ben. A Kollégium árkádjai alatt azonban még számos nevezetesség képmása látható; Bethlen Gábor, I. Rákóczi György, Apafi Mihály mellett ott találjuk olyan jeles oktatók képeit, mint a híres polihisztor Maróthy Györgyét vagy Hatvani Istvánét, Maróthy külföldet megjárt és hazatért professzorát. Jókai Mór és Ady Endre után megtekinthető itt a zeneszerző és karnagy Vass Lajos domborműképe is. Az 1873-ra elkészült keresztépület homlokzatára is ekkor helyezték el az *Orando et laborando feliratot*, amelynek szellemében az évek során itt tanult diákok életműveket teljesítettek ki. A *Kollégiumtörténeti freskókat* 1937-től – római tanulmányútjáról visszatérve – Gáborjáni Szabó Kálmán festette igen derűs, élénk színekkel, a novecento stílusában. Ezek körében láthatjuk a híres zöld tógás diákokat – 1624-ben rendelte el a viselését Rákóczi György, a későbbi fejedelem –, Méliusz Péter szenvedélyesen prédikáló alakját, Csokonait, amint barátokkal mulat a

Nagyerdőn, majd a Kollégium híres rézmetsző diákjait; aztán könyveket mentőket egy 1802-es tűzvészből és nem utolsósorban az 1739-ben alapított s máig nagy sikerrel működő Kántust, a kollégium kórusát. Ezek között örökítette meg a festő a Kollégiumban ülésező 1848/49-es magyar forradalmi kormányt és a hozzá kötődő eseményeket. De sorolhatnánk a *Díszterem* és a *Kistanácsterem* falait díszítő festmények sorát is.

Ravaszh László, idézett 1941-es előadásában, a már zajló második világháború idején mondta a következőket: „Nem fejedelmek, nem államhatalom, nem barokk urak ajándékozták, a magyar nép filléreiből épült, és ha széttörnék és visszaadnák azoknak, akik alkották, minden gyülekezethez jutna belőle egy kődarab, s minden református család kaphatna belőle egy szemernyit. Ezért mindnyájunké ezen a földön s létében a magyar reformátusság elszakíthatatlan történeti egységének momentuma.”

Mindezen megőrzött „kincsek és ékességek” jól mutatják, hogy milyen önérzetesen, a város sajátos tempójában, emelkedett módon tudatosítják a mai utódok is a Kollégium méltóságát és rangját. Debrecen nemcsak büszke neves íróira, költőire, természettudósaira és nagyírú teológusaira, hanem máig követi is az elődök határokön átnyúló szellemi kapcsolatépítéseit. Ezért van ma is nagy létszámú magyar és külföldi diákja, élénk a cserekapcsolata a kultúra és a tudomány egyre tágabb területein is. Az egykori remekműű rajzokkal is díszített oklevelek mellé egyre több, későbbi korokból származó elismerés társul.

Mint nemzeti emlékhely és mint a reformáció legmagasabb szintű intelligenciájának magyarországi székhelye, méltán érte a megtiszteltetés, hogy a *reformáció 500. évfordulóján, 2017-ben központi szerepet tölthet*

be. Az Emberi Erőforrások Minisztériuma már időben felkészült erre a jeles eseményre. Készül rá folyamatosan maga a város, az egykori Kollégium valamennyi egyetemi és hittudományi utódintézménye és a református püspökség is. Már születnek az újabb kiadványok, történeti visszaemlékezések, kiállítások, rendezvények – egy olyan időszakban, amikor újra szükséges felfedezni a műveltség európai jelentőségét és tartalmát.

Talán érdemes ismét a kezdetekre emlékeztetnünk a szerves szellemi kapcsolódás manapság elveszettnek tűnő árnyékában. A magyar iskolakultúrában, amely egyértelműen egyházi alapokon működött, a kollégium nem a mai értelemben vett egyszerű diákothont jelentette (sem a katolikusban, sem a reformátusban). Noha az egységes keresztény kultúra a XVI–XVII. században kettévált, mindkét vallási reform ugyanazokat a fegyvereket vetette be a híveikért folytatott küzdelemben. Ez a papság és a vidéki nemesség műveltségi szintjének növelését, a könyvnyomtatást, a paraszti kultúra sokoldalú nemesítését, az udvarházak, főúri családok bevonását az alsóbb néposztályok gyerkeinek taníttatása érdekében stb. jelentette. A debreceni Kollégium esetében tehát az egy közös intézményben

folymatott, már említett, egymásra épülő háromszintű képzést (elemi, közép- és felsőfokú iskola), amelyhez a XVI. századtól kapcsolódott – strasbourgi mintára – a későbbi akadémiai (főiskolai) tagozat. A kezdeti wittenbergi modelltől a felvilágosodásig terjedő időszakban a „hét szabad művészet” eszmeisége volt a meghatározó, ami egyébként az európai kultúra alapjait is képezte. A szellemi és a gyakorlati „tanulás” egységét az transzcendens felé irányuló műveltségismény természetes egymásba fonódásként értelmezte. Miközben a szigorú erkölcsi irányelvek voltak mértékadóak, az egész rendszerben az „egymást tanítva tanulni” elv érvényesült – ezáltal is biztosítva az ifjabb és idősebb generációk eleven szellemi kapcsolatát. Ekkor a tananyag szerves részét képezték – nemcsak szemlélődő tanulmányozás, hanem a kétkezi másolás szintjén is – a Nagykönyvtár kéziratos kódexei, a Levéltár különleges oklevelei, a korai kiadványokhoz alkalmazott nyomdai eszközök vagy a rézmetszéshez szükséges alkalmatlóságok. Ugyanakkor – mindennapos használatuk során – a diákok személyes élményeivé váltak az adományozóik által készített, az ötvös mesterek tudását képviselő értékes ónból vagy ezüsből alkotott liturgikus tárgyak. A diákok maguk is a falusi plébániák festett-faragott szószékeinek, hímzett terítőinek, a dúsan ékesített ünnepi és hétköznapi viseleteiknek környezetéből jöttek a „nemzet oskolájába”. Ifj. Fekete Károly még a Hittudományi Egyetem rektoraként állította össze Gáborjáni Szabó Péterrel a Debreceni Református Kollégium Múzeumáról a közönségnek szánt népszerűsítő ajánló füzetet, amelyben azt írta: „Meggyőződésem, hogy a 2012-ben megújult látogatóközpontunk, a Debreceni Református Kollégium légköre segít majd ösztönző erőket nyerni a kultúra megbecsülésére és szolgálatára.”

Nagy szellemi kaland ezeknek az elveknek és gyakorlatuknak mind a tudományos, mind a közönségközeli újrafelfedezése.